

A GYÓGYPEDAGÓGUS-KÉPZÉS FEJLŐDÉSTÖRTÉNETÉNEK ÚTJA 1900–1945

Réthy Endréné

Összefoglaló:

Tanulmányunk célja a gyógypedagógus- képzés történeti előzményeinek, kialakulási feltételeinek, illetve fejlődésének felvázolása, néhány szempont felvetésével a gyógypedagógus-képzés történetének gazdagítása. Különösen fókuszálva azokra az általános pedagógiai kérdésekre, mint előzményekre, melyek történetileg iniciálták, megalapozták a gyógypedagógia tudományát és gyakorlatát, így a gyógypedagógus-képzés fejlődését is.

Kulcsszavak: speciális képzési tréning, előtörténet, körülmények, speciális képzési szakma

Abstract:

The aim of our study is to enrich the history of special education training with some pedagogy aspects. Our wish is to provide insight into the prehistory and formation conditions of special education training as well as its long developmental process from training courses, through primary school teacher education, until the foundation of Gyógypedagógiai Tanárképző (1922) and Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola (1928).

Keywords: special education training, prehistory, conditions, special education profession.

A gyógypedagógus-képzés kialakulásának előzményei

A nevelés, oktatás szervezett formában Magyarországon a 11. században indult el a kolostori, káptalani és plébániai iskolákban, s lassan kibontakozott a világi nevelés gyakorlata is.¹ A plébániai iskolákban a tanítóképzés előtti időszakban, német mintára, az iskolamesterek (Schulmeister) képezték a tanítóság önálló csoportját, akik világi alapozó ismeretek nyújtását végezték a hasznos ismeretek mellett, írás, olvasás, számolás, katekizmus, ének tanításával. Felkészültségük különböző színvonalon állt, volt, aki alig tudott olvasni, ám olyan is akadt, aki ma-

¹ Mészáros István (1981): *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

gas tudomány birtokosa volt.^{2,3} A 16. századra kiépülő kisiskolák szerepe óriási volt, az iskolamesterek iskoláikba ugyanis mindenkit felvettek, így vélhetően a fogyatékosokat is,⁴ miután beíratásuk szüleik számára kötelező volt. Tanulásban vélhetően fogyatékoságuk mértéke, minősége függvényében haladhattak, kisebb-nagyobb eredményeket érhettek el. (Bár írásos emlékek nincsenek, elképzelhető, hogy egy-egy iskolamester felismerte a fogyatékosok különböző területeken megmutatkozó képességét, s így egy vak gyermek vezető szerephez jutott a templomi énekarban, egy Down-szindrómás a liturgia menetét sajátíthatta el remekül, s válhatott ministránssá, a hallássérült esztétikai érzékével részt vehetett az egyházi ünnepekhez kapcsolódó templomdíszítésben.)

Később, szintén német mintára a normaiskolák töltötték be a kisiskolákban tanítók (tovább)képzését. Az első Ausztriában, 1771-ben alakult normaiskola Felbiger módszerével oktatott.⁵ Az első magyar normaiskola Pozsonyban, 1775-ben létesült.⁶ A normaiskolák olyan kiemelt színvonalú iskolák voltak, melyek példaként álltak a többi iskola előtt, mivel alaposabb oktatást folytattak, s a gyakorlati tevékenység elsajátíttatására is nagy hangsúlyt fektettek.⁷

A tanítóképzők megjelenésének hatása

A normaiskolákban folyó tanítóképzést felváltotta a tanítóképzők megalapítása, bár egy ideig e két formáció egymás mellett működött. Magyarországon a tanítók képzése már 1772-től folyt, a református lelkészképzéshez csatoltan a debreceni kollégiumban. A tanítók szakmai professziójának kiépülése az 1820-as években alapított katolikus püspöki tanítóképzők létrejöttével (Szepeskáptalan, 1819, Eger, 1828) indult fejlődésnek az alapszintű, általános tanulmányokra épülő, középfokú, középszintű tanítóképzőként.

² Mikonya György (2019): A tanítóóság előzményei-az iskolamesterek élete és munkássága. In: *Baska Gabriella – Hegedűs Judit – Szabó Zoltán András (Szerk.): Visszhangzó századok. Tanulmányok, ünnepi írások Szabolcs Éva tiszteletére.* ELTE PPK, Budapest. 171–183.

³ 1560-ban a Nagyszombati zsinat külön foglalkozott a falusi kisiskolák feladataival, előírásaival, módszereivel, illetve az ott folyó oktatás ellenőrzésével (vizitáció).

⁴ Annál is inkább, mivel a 17. századra az egyszerűbb szülők botbüntetésre számíthattak, amennyiben gyermekeik az iskolakötelezettséget (a fiúk 6–12, lányok 6–10 éves koruk között) nem teljesítették.

⁵ Az együtt tanulás, a katekizálás, a mnemotechnikai fogások, a tartalmi vázlatok, a kérdve-kifejtő módszer alkalmazását jelentette, melyeket mechanikus jellegük miatt a magyar pedagógusok már a bevezetéskor is bíráltak.

⁶ Horváth Márton (Szerk.) (1988): *A magyar nevelés története I.* Tankönyvkiadó, Budapest.

⁷ Horváth (Szerk.): i. m.

A tanítóképzés céljának megvalósulása érdekében a közműveltségi vagy a szaktárgyakat, a mestertudást nyújtó pedagógiai tárgyakat és a tanítási gyakorlatot a tanítói munka szempontjai alapján választották ki a 6–12 éves korosztály számára. A tanítójelöltek oktatásában a népiskolai szaktantárgyak ismeretanyagát és annak feldolgozási módját helyezték előtérbe. A képzés módszertani hátterét a herbarti didaktikai elemek mellett az új pedagógiai irányzatok, a gyermektanulmányozás, a reformpedagógiai törekvések, az újskola-mozgalom, a kísérleti pedagógia és a szociálpedagógiai nézőpontok is befolyásolták. A tanítóképzőben fakultatív speciális tantárgyakat is bevezettek a speciális pedagógia köréből.

A népiskolákban tanítók a gyermektanulmányozás, az új pedagógiai törekvések szellemében nyertek kiképzést, így a fogyatékosok még jóval a számukra kialakított intézményrendszer megjelenése előtt részesülhettek intézményi nevelésben ép társaikkal együtt a kisiskolákban, illetve a népiskolában, ha a tanító önként vállalta, esetleg óvodában is. A kettős, felülről és alulról építkező iskolarendszerben tehát a speciális intézmények hiányában is helyet talált/kapott a fogyatékosok egy része.

A gyógypedagógiai intézmények kialakulása

Az érzékszervi fogyatékosok, konkrétan a siketek számára 1902-ben megszerveződött az első intézmény (Vác), majd 1825-ben a vakok részére nyílt Pozsonyban, majd Pesten intézet.

A gyógypedagógus-képzés hiányában azonban az Első magyar tanügyi kongresszus (1948. július 20–24.) d. pontjában megfogalmazottak szerint „a »játékony intézeti albizottság« a siketnéma és vak gyerekek nevelésének problémáival foglalkozott. Javasolták, hogy a kiseddévó- és tanítóképzőkben a tanulókat vezessék be a siketnéma és vak gyerekek oktatásának módjába, hogy addig, míg a gyerekeket nem veszik fel a speciális intézetbe, szellemi fejlődésük elősegíthessék. Ez időben az országban levő kb. 8 ezer süketnéma gyerek közül csupán 50-nek jutott intézeti elhelyezés. Ezért a tanítóképzők színhelyén kisebb tanodák felállítását javasolják a vak és siketnéma gyerekek számára, hogy a képzősök ott gyakorolhassanak. A váci intézetet az albizottság szerint helyes lenne mintaiskolává tenni és Pestre áttelepíteni, a vakok pesti intézetét pedig állami kézbe kellene venni. Azt akarták, hogy a siketnémák és vak gyerekek oktatása-nevelése játékoskodás helyett állami intézményekben folyó tevékenységgé váljon.”⁸

Fontos figyelmeztetés, korrajz ez az érzékszervi fogyatékosok helyzetéről, az intézmények számának elégtelen voltáról, illetve a szaktanárok

⁸ Uo. 351.

hiányáról, ám e figyelmeztetés nem talált visszhangra. A tanítóképzősök nyitottságát, készségét is jelzi, hogy szívesen megtanulták volna a speciális oktatásban alkalmazott fogásokat, azaz önként, készséggel befogadták volna a népiskolákba akár az érzékszervi fogyatékosokat is. Ennek megszervezése is elmaradt.

A 19. század végétől fokozatosan alakultak ki a fogyatékos gyermekek számára az egyre differenciáltabb iskolák, melyek kezdetben még a kötelező iskoláztatás keretein kívül működtek. Frim Jakab 1874-ben tanulmányútra kapott állami támogatást Trefort Ágostontól, így alkalma nyílt megismerkedni a francia, holland, cseh, német és orosz gyógypedagógiai fejleményekkel.⁹ Ennek hatására 1875-ben Rákospalotán megnyitotta a „Munka Első magyar hülyék nevelő- és ápoló intézetét a tompaelméjűek számára” elnevezésű intézetét. Frim nevelői éthosza a következő volt: „Minden gyermek külön veendő, mint győzhető le a tetet és szellemet fogva tartó gyengeségeket.”¹⁰ Az egyéni, differenciált fejlesztés mellett a gyermek előéletét megismerő (anamnézisszerű) feltáró feladat szükségességét is megfogalmazta, továbbá a zene, a szeretetteljes bánásmód és a türelem elveiről is szólt. 1888-ban intézménye az Alkotás utcába költözik új névvel: Hülyék és gyengeelméjűek budapesti intézete, melyben 1892-től már ápoló, óvodai, iskolai és foglalkoztató tagozat is működött. E magánintézményt 1896-ban államosították, neve Képezhető Hülyék és Gyengeelméjűek Magyar Királyi Nevelő és Tanítóintézetére módosult.

Gyógypedagógus-képzés tanfolyamoktól a felsőoktatásig

Az 1870-es évektől a speciális tanítóképzés egyre sürgetőbbé vált az egyre-másra nyíló országos, városi, egyházi, magán speciális intézetek számára (1878 és 1890 között Temesvár, Nyitra, Arad, Kaposvár, Kolozsvár).

Emberbaráti speciális nevelési-oktatási intézetek is alakulnak a vakok, az értelmi fogyatékosok, dadogók és más beszédhibások, továbbá a halmozottan sérültek számára.

Kezdetben, a 19. század legvégén speciális *képzőtanfolyamok* létesültek, melyek egy-egy speciális, akkor emberbaráti intézmény nevelési-oktatási feladatainak ellátására készítették fel. A képzés tanítói/tanári/lelké-

⁹ Gordosné (1975): szerint paradoxon, hogy az ezekben az úttörő európai országokban lévő intézmények a kezdeti fellendülés után éppen leszálló ágban voltak, s Frim ezeket tanulmányozta.

¹⁰ Frim Jakab (1884): *A hülyeség és a hülyeintézetek, különös tekintettel Magyarország hülyéire. Segélyszózat a magyar nemzethez a nyomorultak legelbágyatottabjainak érdekében.* Posner, Budapest. 50.

szi előképzettségre épült, tartalmát valamely speciális területet képviselő anyaintézmény igényeinek kielégítésére szervezték:

– Siketnémák tanítóit képző tanfolyam: Buda, 1890. Hely: a Budán működő Pedagógium;

– Állami Polgári és Elemi Iskolai Tanítóképző intézet szervezésében siketnémák tanítóit képző tanfolyamok: Vác, 1895. Hely: Siketnémák váci Magyar Királyi Országos Nevelő és Tanítóképző Intézete;

– Dadogók és hebegők oktatására képző tanfolyam: Budapest, 1896. Hely: Vakok budapesti Országos Magyar Királyi Nevelő és Tanító Intézete;

– Vakok tanítóit képző tanfolyam: Budapest, 1897. Hely: a Képezhető Hülyék és Gyengeelmélyűek Magyar Királyi Nevelő és Tanítóintézete;

– Gyengeelmélyűek tanítóit képző tanfolyam: Budapest, 1897. Hely: Képezhető Hülyék és Gyengeelmélyűek Magyar Királyi Nevelő és Tanítóintézete.

A képzőintézményeket a speciális szakterület anyaintézményei kezdeményezték, szervezték, segítették.¹¹

A speciális tanerőképzés fenti tanfolyamai azonban rövid életűek voltak.

Fontos fejlemény, hogy 1894-ben a különálló tanítóképzőkben folyó tanfolyamokat a Vallás és Közoktatási Minisztérium ügyosztályának élén tevékenykedő jeles szakember, dr. Nárai Szabó Sándor egyesítette. 1898-ban a VKM az akkor működő, emberbaráti intézmények szervezéséből kiemelte a fogyatékosok összes állami, községi, felekezeti intézményét, s gyógypedagógiai intézményé minősítette őket.

A gyógypedagógusok felsőfokú képzése csak megkésve és lassan indult.

1900-ban létesült a kétéves, *egyesített, önálló Gyógypedagógiai Tanítóképző Tanfolyam*, majd új névvel a Gyógypedagógiai Tanítóképző Vácott, később 1904-től Budapesten.

A gyógypedagógus-képzés elméleti alapjainak kialakulása

A gyógypedagógus-képzés közvetlen előzményeként, majd megindulásával emblematisztikus személyiségek kaptak kiemelt szerepet a gyógypedagógia elméleti és gyakorlati terepén. 1898-ban *Magyar Gyógypedagógia* címmel szakmai folyóirat indul *Roboz József* szerkesztésében. 1899-ben

¹¹ Gordosné Szabó Anna (1975): 100 éves az értelmi fogyatékosok gyógypedagógiája Magyarországon. In: *Göllesz Viktor (Szerk.): A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanítóképző Főiskola Évkönyve, VIII.* Budapest. BGGYTF, 23–33.; Gordosné Szabó Anna (2000): *A magyar gyógypedagógus-képzés története.* ELTE BGGYFK, Budapest. 16–26.

megszervezésre kerül az Első kísérleti laboratórium *Ranschburg Pál* vezetésével a Magyar Királyi Orvostudományi Karon, a pszichiátriai klinika mellett, az idegorvosi ellátásra szoruló gyermekek számára. 1902-től a Magyar Királyi Kísérleti Lélektani Gyógypedagógiai Laboratórium a Mosonyi utcában kialakított pszichofiziológiai laboratóriumként működött, változatlanul Ranschburg Pál vezetésével.¹² A magyar gyógypedagógia tudománnyá válásának folyamatában nagy hatást gyakoroltak a német és osztrák gyógypedagógiai fejlemények, így többek között *Theodor Heller* (1925) könyve, melyben a szellemi sérült, ideges gyermekek felemeléséhez, állapotuk javításukhoz sajátos utat javasol, a beteg lelki élet fejlesztését, a gyógy- és általános pedagógia eszközeivel.^{13,14}

Vértes O. József 1909-ben megnyíló iskolája, mely nem csupán „bölcsője” a későbbi reformtörekvéseknek, hanem a szó szoros értelemben maga volt az első magyarországi speciális reformiskola: Az Ideges Gyermekek Alsó- és Középfokú Állami Intézete elnevezéssel. Speciális jellegével, az ideges gyermekek nevelését felvállalva pedig világelső intézmény rangjára emelkedett. Az intézmény módszereivel, az új pedagógusi szerep kialakításával reform-intézménnyé vált.¹⁵

Szondi Lipót, az ösztöndiagnosztikai teszt kidolgozásának előzményeként, különböző fogyatékosokkal és elmebetegekkel végzett genetikai, kapillármikroszkópiai, ösztöndiagnosztikai, ösztönkörtani, iker- és családfakutatásokat. Nevéhez fűződik „a konstitucionális” gyógypedagógia elmélete is.¹⁶

Éltes Mátyás a 20. századi magyar reformtörekvésekre alapozva, különösen az Új Iskola eszméinek hatására, a gyermeki önállóság, szabadság biztosítását, hasznos ismeretek nyújtását tekintette a legfontosabb nevelési elvének. Az értelmi fogyatékosok oktatásában a hasznossági elvet emelte ki, s a gyermek önállóságának fejlesztését tűzte ki megvalósításra váró

¹² Jelentős mértékben járult hozzá a gyógypedagógia tudománnyá válásához Ranschburg Pál, például a homogén gátlás törvényeinek leírásával, az olvasás-, írás- és számolászavarok kutatásával. Ranschburg Pál (1909): *Elmélkedések a gyógypedagógia jelenéről és jövőjéről. Magyar Gyógypedagógia*, I. évf. 45–50.

¹³ Heller, Theodor (1925): *Grundriss der Heilpädagogik*. Leipzig. 3. Aufl. 132–133.

¹⁴ 1903-ban Nagy László kezdeményezésére létrejött a Gyermektanulmányi Bizottság, majd 1906-ban Magyar Gyermektanulmányi Társaság alakult, abból a célból, hogy „a gyermekek tanulmányozásának ügyét hazánkban felkarolja, a gyermektanulmányozást hazánkban tudományosan művelje” (Nagy László [1903], *Magyar Paedagogia*, 1906. 16. sz. 318.), kiemelve, hogy a gyermek fejlődési sajátosságainak megismerése az eredményes oktatás-nevelés érdekében kell történnie. Sorra jelennek meg azok a kiadványok is (*A Gyermekek 1907–1943, A Cselekvés Iskolája 1933–1944 között*), amelyekben gyógypedagógiai jellegű írások is fellelhetők.

¹⁵ Vértes O. József (1940): *A gyógyító nevelés rendszere*. Kókai Lajos Kiadása, Budapest.

¹⁶ Szondi Lipót (1925): *A fogyatékos értelem*. Magyar Gyógypedagógiai Társaság kiadása, Budapest. (Gyógypedagógia Könyvtár.)

célként.¹⁷ A Binet-Simon intelligenciatesztet standardizálja, s bevezeti a tesztvizsgálatot mint szelekciós eljárást.

A gyógypedagógia elméletének lassú megalapozása megkezdődik már a 19–20. század fordulóján, akkor, amikor a gyakorlatból származó tapasztalati tények összegződnek, absztrahálódnak. A tudománnyá válás folyamatában nagy szerepet játszanak azok a versengő irányzatok, melyek hatása hozzájárul az önálló diszciplínává váláshoz. A tudománnyá válás útját polémiák s különböző iskolák, irányzatok kialakulása is jellemzi.

Az egyesített gyógypedagógiai tanítóképző valamennyi akkor működő intézménytípusra képesített, az egységesség és a gyógyítás filozófiáját vallva. Maga a képzés német, osztrák orientációjú mintával működött. A képzési idő a specializálódás igényeihez igazodva, kezdetben 2 éves volt (1922-ig), mely egy év elméleti és azt követő egy év gyakorlati felkészítést jelentett. A képzés szakvizsgával ért véget, mely tanári címet adott. A képzés rövid időtartama miatt a tanári cím odaítélése jogosságát vitatta a szakma, s részben ezt a vitakérdést lezárva a Gyógypedagógiai ügyosztály által a VKM 47 453/1921 V.4. szám alatt kiadott rendelet 3 évben állapította meg a képzés időtartamát. Még ugyanebben az évben e képzőintézménnyel kapcsolatosan is kritika fogalmazódott meg: „...ez a szervezet még nem az a szervezet, amelyik csak egy belátható időre is állandó jellegűnek volna mondható [...] javaslom megjavítani Tanárképzőnk valóságos főiskolai jellege kifejezetten is domborítasson ki.” Az intézménynek nem volt saját igazgatója (az igazgatást valamelyik intézet igazgatója töltötte be párhuzamos módon) és tanári testülete, az előadók laboratóriumi vezetők, illetve gyakorló gyógypedagógusok köréből kerültek ki, s végül önálló költségvetéssel sem rendelkezett. Összességében nem volt jogilag elismert főiskola, sőt a VKM 37 681-1941.IV. 2. rendelete már újra tanfolyamról írt. Ebben az időszakban az intézmény túlképzése is problémát jelentett, ugyanis annyi végzettet bocsátott ki, mint ahány gyógypedagógus ténylegesen működött a gyakorlatban, új intézmények pedig nem épültek. Évente így több tíz, állás nélkül maradt gyógypedagógus diplomást képeztek; miután nem volt tanítói oklevelük, nem is találhattak más területen munkát. 1938-tól 1941-ig átmenetileg leállították a képzést, melyet csak majd 1942-ben, módosított tantervvel és 3 éves képzési idővel indítottak újra.

¹⁷ Éltes Mátyás (1914): *A gyermeki intelligencia vizsgálata*. Athenaeum, Budapest; Frim: i. m.; Éltes Mátyás (1905): *Közérdekű tudnivalók a gyengétebbségű gyermekek oktatására szolgáló kiegészítő-iskolákról*. Bichler I. Könyvnyomdája, Budapest.

A Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola

1922-ben *Gyógypedagógiai Tanárképzővé* alakul a képzőintézmény, majd 1928-tól *Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolává*, ahová tanítóképző intézményi végzettséggel vagy középiskolai érettségivel rendelkezők, illetve modern nyelvben való jártasságot igazolók kerülhettek be. A képzési idő már 4 évre növekedett. A négyéves, egységes képzés 1928-tól 1967-ig működött a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán. A Főiskola beindulását *Tóth Zoltán* 1928. június 2-án jelentette be a III. Egyetemes Tanügyi Kongresszuson, ahol a Gyógypedagógiai Szakosztályban *Tóth Zoltán* is előadást tartott. Előadásában kiemelte: „Nagy hibának tartanám azt, hogy nevelési ügyekben ez az újonnan fejlődő terület a maga kérdéseinek megoldásában és művelésében, sőt ezt megelőzően, saját problémáinak felvetésében teljes különállóságra törekednék, mert ezáltal saját fejlődési lehetőségeit semmisítené meg. [...] Igen nagy hibának tartanám tehát azt, hogy a gyógypedagógia elméleti és gyakorlati kérdéseinek művelői ennek az új pedagógiai irányzatának kizárólag önálló célkitűzések keresésével és szolgálatával kívánnák a fejlődését biztosítani és a gyógypedagógiát, valamint a gyógyító nevelést a normális nevelésügyi kérdésektől teljesen függetlenül fejlesztve óhajtanák a fogyatékosok megmentésének szolgálatába állítani. [...] a gyógyító nevelés fejlődése úgy lesz természetes, ha a fogyatékos gyermekek hibáinak, rendellenességeinek és fogyatékoságainak megismerése és pedagógiai úton való gyógyítása által normális nevelésügyi célok elérésére és megvalósítására törekszik.”¹⁸ A citátumból világosan kitűnik, hogy a neveléstudomány és a gyógypedagógia egymást kiegészítő kapcsolat-összefüggését tételezte, tartotta fontosnak *Tóth Zoltán*.

A kétéves tanítóképzők számára megjelent tartalmi szabályzat már magában foglalta „a siketnémák lélek és neveléstana, a vakok lélek és neveléstana és oktatásuk módszertana, valamint a hülyék és gyengétehetőségűek lélek és neveléstana és oktatásának módszertana” komplex képzési anyagot (7. 9119/1902 sz. min. r.). Az 1906-ban kiadott Szabályzat a 2 éves gyógypedagógiai tanítóképzők számára egy-egy év pszichológiai elméletet és gyakorlatot rendel el. Az 1922-es szabályzat (665/1922) a hároméves képzésnél az eddigi pszichológiai tárgyakhoz a „Gyermektanulmányozás” új tárgyat kapcsolja. A Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Szervezeti Szabályzata (VKM 42363-1928) a 4 éves képzéshez új pszichológiai tárgyakat iktatott be: általános lélektant, az emberi elme tanát, gyógypedagógiai elmekórtant, a fogyatékosok testi és elmetani tanulmányozásának módszertanát. A két világháború között például a gyógypedagógiai pszichológia tárgy gyakorlatát az elméleti előadásos-

kon kívül Szondi Lipót vezette, elsősorban diagnosztikai és terápiás eljárások megismertetésével.¹⁹

1942-ben gyógypedagógiai tanárvizsgáló bizottság alakult *Várkonyi Hildebrand* vezetésével (VKM 105.568/1942. rendelete). Közben mozgalom indul az átmenetileg 3 éves képzés 4 évesre történő visszaállítása érdekében (Magyar Gyógypedagógiai Tanárok Országos Egyesülete). 1944-től a főiskola igazgatója *Bárczi Gusztáv* lett (a főiskola épülete ekkor még változatlanul az Alkotás utcában volt, majd az új székhely a Csalogány utcában lesz).

Erre az időszakra a külön működő egyesületek fúziója is megtörtént (Magyar Gyógypedagógiai Tanárok Egyesülete, 1940–1946).

Új stúdiumok indulnak a főiskolai képzésben neves előadók (Szentágothai, Harkai-Schiller, Madzsar, Tetteamenti) részvételével, Bárczi szervezésében, melyeknek otthont a Pázmány Péter Tudományegyetem ad (emberi anatómia, alkat- és örökléspatológia, neveléstan, lélektan, fonetika).

A gyógypedagógiai tanárképzés célja Tóth Zoltán szerint „a gyógypedagógiai tanárság oly irányú képzése, hogy:

1. a fejlődés alacsonyabb fokán álló gyermekek nevelését és oktatását,
2. vagy az egyébként fejlett egyén részleges hibáinak, rendellenességeinek és fogyatékoságainak javítását pedagógiai eszközökkel végezni tudja.”²⁰

E célok is egyértelműsítik a gyógypedagógiai eljárások pedagógiai jellegét. A képzésben azonban számos szakmai bizonytalanság uralkodott. Nem volt még kinevezett oktatói gárdája a főiskolának, neves meghívott gyógypedagógusok, orvosok adják az átmeneti oktatói kart. Tóth Zoltán Bárczi Gusztávot 1933-ban hívta meg a főiskolára, a hallássérültek szakembereként. A főiskola kedvezőtlen tárgyi feltételei ellenére a felvételizők száma meglepően nagy, közel 100 fő jelentkezett a képzésre, ám a felvételi keret csupán 19 fő bekerülését engedélyezte. A képzést kiterjesztették az erkölcsi fogyatékosok nevelésére, sőt a tehetségekkel kapcsolatos képzési területre is.

Az egységes, gyógyító koncepciónak „ellenzéke”, vitatói is voltak (Borbély Sándor, Istenes Károly), akik felemelték szavukat a képzési koncepció ellen. Nézetük szerint „fogyatékosnak csak az értelmileg tökéletlenek mondhatók”.²¹ Szerintük a testi hibások, illetve akiknek hiányzik valamelyik érzékszervük, azaz érzékszervi hiányban szenvednek csupán, nem fogyatékosok.

¹⁹ Illyés Gyuláné – Lányi Miklósné – Pálhegyi Ferenc (1975): A gyógypedagógiai pszichológia szemléletének 75 éves fejlődése hazánkban. In: *Göllesz (Szerk.): i. m.* 85–98.

²⁰ Tóth: i. m. 122.

²¹ Borbély Sándor (1911): *Vezérkönyv a siketek beszédtanításához*. Pestvidéki Nyomda, Vác. 3.

A gyógypedagógus-képzés elindulása pillanatától tehát szinte hagyományá váló szakmai viták tanúi lehetünk, azaz a viták indukálása, támogatók keresése a különböző szakmai irányok megerősítése céljából sem új fejlemény a képzés történetében. Így Tóth Zoltán is támogatóra talált Ranschburg Pál, Szondi Lipót és *Kanizsai Dezső* személyében, ők így együtt erősítették a gyógyító nevelés koncepcióját. A nemzetközi tudományos vérkeringésbe is bekapcsolódott a magyar gyógypedagógia Tóth Zoltán vezetésével, akit az 1937-ben megalakult Nemzetközi Gyógypedagógiai Társaság alelnökévé választottak. Közben a főiskolai képzés folyamatos viták kereszttüzében állt, változtatások céljából számos reformjavaslat is születik. A VKM 1934-ben bár megváltoztatja az 1928-as szervezeti szabályzatot, ám lényegi változás nem következik a szabályzathoz.

A Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola bemutatását olvashatjuk az 1940-es *Statisztikai Évkönyv*ben:

„Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola.

A gyengékepeségű gyermekek oktatására különös kiképzésű tanítói testületet nevel az 1900-ban alapított Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán. Az oktatást 10 tanerő végzi, a hallgatók száma pedig 18 (42). Hitfelekezet szerint 12 (26) római katolikus, 1 (2) ágostai hitvallású evangélikus, 3 (9) református, 1 (3) izraelita, 1 pedig egyéb vallású volt. A növendékek valamennyien tandíjmentesek voltak. A főiskola az év folyamán 18 (20) oklevelet adott ki.”²²

A gyógypedagógus-képzés fejlődésének hosszú, rögös útját érdemes átgondolni úgy is, hogy e folyamatban hány társadalmi-politikai éráváltás követte egymást.²³ Jól látható, hogy a képzés alakulása mennyire ki volt téve a hektikusan változó külső társadalmi, politikai, pénzügyi helyzetnek.

Bárczi Gusztáv, aki tanító, orvos, gyógypedagógus képesítéssel rendelkezett, lett a főiskola későbbi igazgatója Tóth Zoltán halála után. Mélységes humanizmusa, gyermekszeretete irányította munkájában, végig gyermekorvosi tevékenységet is folytatott a Csalogány utcai intézményben, mert úgy gondolta, hogy a fogyatékos gyermekek ellátására még nem igazán felkészültek az orvosok. Az Alkotás utcai intézménybe a svéd Vöröskereszt a második világháborúban 60 üldözött gyermeket helyezett el az ott levő fogyatékosok közé, akik megmenekültek és 1945-ig ott is éltek.²⁴

²² *Budapest Székesfőváros Statisztikai Lexikonja*. (Szerk.): Dr. Molnár Ida 1940: Budapest. 1940. 186–187.

²³ 1928–1944: Horthy-korszak; 1944–1945: német megszállás, nyilas uralom; 1945–1949: koalíciós évek; 1946–1956: Rákosi Mátyás, Nagy Imre; 1956-tól Kádár János. Őt éra váltotta egymást, s 22 miniszter (volt, aki többször színre lépett) utasításai, különböző elvárásai alatt tevékenykedett.

²⁴ Bárczi Gusztáv (1955): A gyógypedagógia utolsó tíz éve. *Gyógypedagógia*, január–áprili-

A gyógypedagógusi professzió

A gyógypedagógus-képzés hosszú folyamatban, ám rövid történetében lassan kialakulhatott a gyógypedagógusi professzió is. Ezt a korabeli külföldi szaksajtó a hivatás eszméjének nevezi.²⁵ A nevelői hivatást a nevelői gondolkodás határozza meg, ez pedig a közvetlen segítségakarásban jut kifejezésre. „A segíteni akarás megindítója a szeretet.”²⁶ A másik pólus a közösségre való vonatkoztatás. Elengedhetetlen követelmény az, hogy az értékérzet a lehető legtökéletesebb legyen. A gyógypedagógus feladata a segítség és a gyógyítás, a közösség értékjavaiért való töretlen fáradozás. Az alábbi követelményeknek kell megfelelnie a gyógypedagógusnak, melyek a gyógyító nevelői kiképzés során kell hogy kialakuljanak benne:

1. megértés, együttérzés a fogyatékos eggyénnel,
2. a gyógyítói nevelési tevékenység tudásának, technikájának ismerete,
3. kitartás, erős akarat, a türelem, a gyermekhez való leereszkedni tudás.

A gyógyító nevelésben kettős cél van, az egyént a normalitás nivójáig kell eljuttatni, majd innen a magasabb értékek felé, tiszta fogalmakat, magasabb szellemiséget kell náluk kialakítani.

Magyarországon a szakmai professzió fejlődése a 18. században indult, s a késői rendi társadalom igényeire alapozódott. A népesség többsége paraszti társadalomban élt, így az iskola csak fokozatosan lépett a hagyományos családi-közösségi nevelés helyébe. Az iskoláztatás kezdetben kizárólag egyházi feladat, s az elinduló „kvázi-professzió” differenciálódása felekezeti alapon történik. Ekkor az iskolamesterek a szaktudásukat még áthagyományozták, e hagyomány mögött gyakorlati, kísérleti tapasztalatuk állt. Pedagógiájuk elméleti tudásalapja gyakorlatorientált. Ebből a 19. század végére kialakul az elődök gyakorlati bölcsességére alapozó népiskolai pedagógia.²⁷ Mária Terézia felvilágosult abszolutizmusa idején a legfontosabb nevelési cél az alattvalók hasznos állampolgárrá nevelése. Az 1777-ben megjelent *Ratio Educationis*-ban még a kis iskolák tananyagát is meghatározták, így a betűk ismeretét, a nyomtatott szöveg folyamatos olvasását, a szabatos, tetszetős írást, számtanból az alpműveleteket (a falusi gazdálkodásban való felhasználásra), végezetül a falusi becsületességet és a családi ügyekkel való törődést.²⁸

lis, 8–14.

²⁵ L. Bopp (1930): *Allgemeine Heilpädagogik*. Freiburg.

²⁶ Bopp: i. m.

²⁷ Németh András (2007): A modern középiskolai tanári és tanítói szakmai tudástartalmak kibontakozásának történeti folyamatai. *Pedagógusképzés*, 5 (34): 1–2. 5–26.; Németh András (2019): A modern magyar néptanítói szaktudás kialakulása a 20. század elején. In: *Baska–Hegedűs–Szabó (Szerk.): i. m.* 239–253.

²⁸ *Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása.* (Ford. Mészáros István.) Akadémiai Kiadó, Budapest. 67. 88. §.

A pedagógiai tevékenység professziójának kialakítása, kialakulása az egyetemi tanulmányok idejére esik. Az egyetemeken képzett szakértő értelmiségi elit a 18. század végétől a 19. század közepéig professziójában megőrizte teológiai, filozófiai hagyományait. A középiskolai tanárság szakértelmiségként állami hivatalnoki elitet jelentett. Már a Ratio Educationis is kitér az akadémiák és a mintagimnáziumok tanárainak kiválasztására.^{29,30} Fontossá vált a gimnáziumi tanárság, s fokozódott körükben a szaktárgyak tudományos megalapozásának igénye. Az intézményesülő egyetemi neveléstudomány a neohumanizmus, a német klasszikus filozófia (Kant, Hegel), a szellemtudományok (Schleiermacher, Herbart) ismeretére épült.

A tanári professzió kettéválása a középiskolai tanárság, illetve a népiszkolai tanítóság területén drámai. A közvetített tudásanyag mennyiségében és minőségében mutatkozott óriási különbség.

Ezzel szemben a népiszkolai tanítók professziójának alakításában már korán a személyiség alkalmassága jelent meg a különböző szabályzatokban, elsősorban, hogy erkölcsi minta legyen a tanítványai számára. Csak ezt követte a néptanítói tudás, ami azonban a lehető legkorszerűbbé válhatott az új irányzatok befogadásával már a képzésük és továbbképzésük megszervezésekor. Másik elvárás a gyermekközpontú szemlélet kialakítása, a tanított gyermekek minél mélyebb megismerése (nem csupán kognitív szinten, hanem a szociális körülményei tekintetében is). További nem elhanyagolható szempont a gyakorlatorientáció volt, a megfelelő képességek kialakítása céljából.³¹

Az új pedagógiai törekvések a tanítói professzió közép-európai fejlődését erősen befolyásolták. A század első hazai pedagógiai szaklexikonja, az *Elemi Népoktatás Enciklopédiája* 1911 és 1915 között jelent meg. Benne a tanítói professzió közép-európai fejlődési trendjei, a különböző tudományos irányzatok sajátos vonásai is helyet kaptak. A szócikkek szerzői között 7 gyógypedagógiai tanár is szerepelt.³² Az ekkor kialakuló új tanítói tudás reformpedagógiai, így életreform-elemeire vezethető vissza a gyermekmentés szellemisége, melynek „előfeltétele nem csupán az elhivatottság, hanem a valódi gyermekismeret”.³³

²⁹ Uo. 163. 203. §.

³⁰ A tanári állás csak pályázati vizsgával nyerhető el, melynek helye a királyi egyetem Budán. A vizsga anyaga: megadott téma alapján készített írásbeli dolgozat, másrészt szóbeli vizsga. A pályázók közül az első hármat, akiket szavazat alapján a bizottság a legjobbaknak ítélte, terjesztették fel a Helytartótanáchoz. Elvárás, a tanárok olyanok legyenek, mint amilyenek a diákoknak kell majd lenniük (feljebbvalóknak engedelmesség, kölcsönös együttműködés a tanártársakkal, a tanulókkal való megfelelő bánásmód). (Uo. 163–167.)

³¹ Kovátsné: i. m.

³² Uo. 249–250.

³³ Uo. 251.

Fontos szempont a professzió alakulásánál a módszertani kultúra megléte. Már egész korán az iskolamesterségnél tapasztalható volt Felbiger módszerének szakszerű bírálata, illetve a szemléltetés fontosságának figyelembevétele (tárgyak, metszetek bevonása a tanításba). Jól látható a gyakorlati professzió egyre határozottabb kialakulása (modern ismeretek, gyermekismeret, módszertani kifinomultság, szociális érzékenység).

A gyógypedagógusi professzió kialakulására sokkal inkább hatott a fentiekben leírt tanítói professzió, mint a tanári. E professziót meghatározott gyermekközpontság, a gyermek megismerésének szükségessége, valamint a reformpedagógiáknak a nevelés, oktatás módszereire való hatása jellemezték.

Így elsődleges megközelítésében a gyógypedagógusi professzió a szeretet és a segíteni akarás személyiségjegyeinek kialakítását szorgalmazza. A személyiség többlete teszi alkalmassá az egyént a fogyatékosági ágaktól függetlenül is az egységes gyógypedagógiai tevékenység gyakorlására. Megjelenik ugyanakkor a sérült gyermekhez leereszkedés s felemelése metaforája is, szemben a gyermeki/fogyatékosági lét elfogadásával, s abból kiinduló fejleszteni tudással. Ám jelentős része a professzióknak a gyógyító tevékenység technikai kivitelezésének ismerete is.

Tóth Zoltán a gyógypedagógusi professzióról a következőt mondja: az egyoldalú, egyes fogyatékosági ágakban való gondolkodás mint oktatói szemlélet kifejezetten káros, helyette a *„fejlődés egyetemes megismerésére való törekvés”*, a korlátozott fejlődésű gyermekek testi és lelki életének, értékváltozásainak együttes felismerése szükséges. A maga korában új megállapítása: *„az egyén és a társadalom, az egész és részei egymással összefüggő, egymásra kölcsönösen ható, egymást szabályozó koordinált adottságok.”*³⁴ Mindez képezi a professzió lényegét, filozófiáját, azaz a fogyatékos egyén biológiai, pszichológiai, szociális egységben szemlélését.

A gyógypedagógiai tanárnak, fejlett hivatástudata birtokában, a gyógypedagógia körébe tartozó összes fogyatékos típusról részletes, pontos és átfogó ismeretekkel kell rendelkeznie.

A gyógypedagógusi professzió koronként különböző szemléletű megközelítésének összegzése mindenekelőtt az elméleti tudás biztonságos ismeretét, a gyakorlati alkalmazás képességét és a személyiség humánus jegyeit jelenti.

A gyógypedagógusi professzió ebben a megfogalmazásban teljesedik ki igazán, emelkedik magasabb szintre, azaz az elméleti tudás birtokában új szemlélet alakul ki, hit, optimizmus, bizalom a szakszerű gyógypedagógiai tevékenység hatékonyságában.

³⁴ Tóth Zoltán (1940): A gyógyító neveléstudományi képzés és továbbképzés. Az 1939. évi Genfben tartott Nemzetközi Gyógypedagógiai Kongresszusra készített dolgozata. *Magyar Gyógypedagógiai Tanárok Közleménye*, 2(7): 5.

A gyógypedagógusi professzióról általánosságban lehet csupán írni, ugyanis a képzés nemcsak osztálytermi tanári munkára készíti fel a hallgatóit, de laboratóriumi, vizsgálati, gyermekbíróági, elmeorvosintézeti, logopédiai tevékenységre is. Így ez a szerteágazó szakmaiság más-más habitust, elhivatottságot, elmélyült tudást követelt. E felsorolt kétségtelen vonzó elágazásokat választók száma mindenkor magasabb volt, mint az iskolai osztálymunkára készülők száma.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a gyógypedagógus-képzés hosszú, rögös úton fejlődött a pedagógia elméletének és gyakorlatának hatása alatt.